

Ks. MACIEJ BASIUK

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Jesienne Międzynarodowe Dni Biblijne „Nie samym chlebem żyje człowiek” (Pwt 8,3). Słowo Boże w życiu i misji Kościoła
(Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin 23-25 X 2008 r.)

Z inicjatywy Instytutu Nauk Biblijnych KUL oraz Dzieła Biblijnego im. Jana Pawła II zostało zorganizowane sympozjum poświęcone roli Słowa Bożego. Inspiracją do podjęcia tego tematu był odbywający się w tym samym czasie w Rzymie Synod Zwyczajny Biskupów, który został poświęcony tej samej tematyce. Synodalne *Lineamenta* i *Instrumentum Laboris* stanowiły inspirację dla wielu referatów i często powracały w głosach osób biorących udział w dyskusjach.

Obrazy sympozjum otworzył ks. prof. dr hab. Ryszard Rubinkiewicz SDB wieloletni dyrektor Instytutu Nauk Biblijnych KUL. W swoim krótkim wystąpieniu ograniczył się do przywitania wszystkich prelegentów, na czele z o. Ranierem Cantalamessą OFMCap (kaznodzieją Domu Papieskiego, Rzym), oraz uczestników konferencji. Następnie głos zabrał obecny dyrektor Instytutu Nauk Biblijnych KUL ks. prof. dr hab. Henryk Witczyk, który przypomniał wszystkim zebranym, że Pismo Święte jest duszą teologii i działalności pastoralnej Kościoła. Komentując wydarzenia mające miejsce na Synodzie w Rzymie, wskazał na cztery symbole, które ojcowie synodalni odnieśli do Słowa Bożego: głos, oblicze, dom i droga. W swoim wystąpieniu wskazał również na pojedyncze pozycje książkowe, jak i serie wydawnicze, które mogą być pomocne w zgłębianiu roli ksiąg biblijnych.

Pierwszą sesję, której przewodniczył ks. prof. dr hab. Ryszard Rubinkiewicz, rozpoczął wykład o. Raniera Cantalamessy zatytułowany „*Jezus zaczął głosić*” – *Słowo Boże w życiu Chrystusa i w misji Kościoła*. Rozpoczynając swoje wystąpienie, które w całości było wygłoszone w języku włoskim (słuchacze otrzymali od organizatorów tekst tłumaczenia), uczynił on krótki autobiograficzny wstęp o swoich relacjach z uniwersytetem i powodach, dla których porzucił nauczanie akademickie. W swoim referacie prelegent wychodząc od omówienia przykładów głoszenia Ewangelii przez samego Jezusa, pokazał, że w czasach Kościoła *Słowo Jezusa* przestało istnieć jako „wydarzenie”, istnieje natomiast jako „sakrament”. Jako przywilejowane miejsce takiego spotkania ze Słowem została ukazana liturgia słowa w czasie Eucharystii. Takim wnioskiem zakończyła się część, w której był omawiany temat: Jezus, „który głosi”. W części: Jezus „głoszony” przez Kościół, prelegent poddał krytycznej ocenie badania nad historycznością Jezusa.

Kolejny wykład zatytułowany *Między uniwersytetem a Kościołem. Interpretacja kanoniczna w perspektywie eklesjalnej lektury Biblii* wygłosił ks. dr Artur Sanecki SCJ (PAT, Kraków). W swoim przedłożeniu starał się on ukazać wartość podejścia kanonicznego (*canonical approach*) B.S. Childsa i krytyki kanonicznej (*canonical criticism*) J.A. Sandersa w procesie lektury tekstu biblijnego we wspólnocie kościelnej. W pierwszej części wystąpienia, wychodząc od omówienia historii

publikacji obu tych autorów, wskazał rozwój ich myśli metodologicznej oraz zaprezentował ich zasadnicze postulaty. Druga część została poświęcona analizie tych cech metody kanonicznej, które mogą być pomocne w uzupełnianiu/korygowaniu osiągnięć metody historyczno-krytycznej. Jako ważny element została ukazana rola wspólnoty wiary (Kościoła) w odczytaniu przesłania tekstu biblijnego. Według prelegenta stosowanie metody kanonicznej może pomóc w „przejściu” Biblii z biurka egzegety do życia współczesnego Kościoła.

Ostatni podczas tej sesji referat *Objawione słowo Boże – humanistyczna „epoche” oraz eklezyjalna „ratio”* wygłosił prof. dr hab. Grzegorz Kubski (Uniwersytet Zielonogórski, Zielona Góra). Starał się on na przykładzie egzegetycznych wywodów Jacquesa Derridy, programowo polemicznych wobec chrześcijańskiego ujęcia, ukazać znaczenie „ratio” przyświecającej kościelnej lekturze Pisma Świętego, którą tenże uznaje za niemożliwą do rozsądnej akceptacji. W swoich wywodach autor na potwierdzenie stanowiska Kościoła odwoływał się do encykliki Jana Pawła II *Fides et ratio* oraz dokumentów Papieskiej Komisji Biblijnej.

Ta sesja jako jedyna nie została zakończona dyskusją nad zaprezentowanymi wykładami ze względu na brak czasu.

Obrodam drugiej sesji przewodniczył ks. prof. dr hab. Waldemar Rakocy (KUL, Lublin). Rozpoczął ją wykład ks. prof. dr. hab. Janusza Lemańskiego (Uniwersytet Szczeciński, Szczecin) *Nie samym chlebem żyje człowiek, lecz każdym słowem, które wychodzi z ust JHWH żyje człowiek (Pwt 8,3)*. Została w nim przedstawiona kontekstualna i egzegetyczna interpretacja wypowiedzi z Pwt 8,3. Prelegent rozpoczął od ukazania tego tekstu w strukturze całego 8 rozdziału Księgi Powtórzonego Prawa. Dalsze rozważania doprowadziły go do stwierdzenia, że w oryginalnym brzmieniu ten fragment Biblii stanowi wezwanie do pełniejszego otwarcia się na łaskę Bożą, która uzdalnia człowieka do życia nie tylko w wymiarze egzystencjalnym, ale i duchowym. Taka interpretacja różni się od tej, z którą możemy spotkać się w Nowym Testamencie, gdzie zacytowanie tego tekstu stanowi ukazanie przeciwstawienia pomiędzy potrzebami materialnymi a słuchaniem i wypełnianiem Słowa Bożego.

Kolejny referat *Prorocy w służbie Słowa* wygłosił ks. prof. dr hab. Ryszard Rubinkiewicz. Autor wskazał okres VIII-VI w. przed Chr. jako czas szczególnego rozkwitu działalności prorockiej. Według niego, prorocy byli świadomymi misji, jaka została im powierzona. Mieli oni umacniać monoteizm Izraela, przypominać mu o jego niewierności względem Boga i zapowiadać odnowę przymierza z tzw. resztą. Co zostało mocno podkreślone, byli oni sumieniem narodu, a nie prawnikami. Działalność proroków nie zawsze spotykała się z akceptacją ze strony ludu, do którego byli posłani.

Jako ostatni w tej sesji wystąpił ks. Wojciech Turek SSP (Wydawnictwo *Edycja św. Pawła*, Częstochowa) z prezentacją multimedialną *Najnowszy przekład Pisma św. Staroego i Nowego Testamentu z komentarzem. Prezentacja przekładu przygotowanego przez zespół biblistów z inicjatywy Towarzystwa św. Pawła*. Zaprezentował w niej dopiero co wydany nowy przekład Biblii na język polski, dokładnie omawiając jego strukturę, układ i zawartość. W referacie przedstawił również idee, jakie przyświecały jego powstaniu, oraz sposób, w jaki przebiegały prace nad tym przekładem.

Obrodamy tej sesji zakończyła dyskusja, w której proszono prelegentów o uszczegółowienie pewnych wątków ich wystąpień (kwestia znaczenia użytych terminów hebrajskich czy relacji pomiędzy „nie samym chlebem żyje człowiek”, a „chleba

naszego powszedniego” z modlitwy *Ojcze nasz*). Pojawiły się także pytania odnoszące się do nowego przekładu Biblii, m.in. pytano, czy będzie wydana wersja, która będzie zawierała tylko sam Stary Testament jako uzupełnienie do wydane-go przed trzema laty Nowego Testamentu w tym tłumaczeniu. Przedstawiciel wydawnictwa odpowiedział, że na chwilę obecną nie ma takich planów.

Ks. prof. dr hab. Stefan Szymik (KUL, Lublin) przewodniczył trzeciej sesji sympozjum, w której jako pierwszy wystąpił ks. prof. dr hab. Waldemar Rakocy z wykładem *Pawłowe doświadczenie Chrystusa pod Damazkiem i jego wpływ na głoszoną ewangelię wolności od żydowskiego Prawa*. Prelegent w swoim referacie starał się odpowiedzieć na pytanie, czy istnieje bezpośrednia zależność pomiędzy Pawłowym doświadczeniem Chrystusa pod Damazkiem a głoszoną przez niego ewangelią wolności od żydowskiego Prawa? Ostateczny wniosek rozważań miał dwa wymiary. Po pierwsze ks. Rakocy stwierdził, że świadomość konieczności misji do pogan mogła zrodzić się przed doświadczeniem Damazku. Natomiast po drugie, kwestia nienakładania obowiązków Prawa na nawracających się pogan wywodzi się z wydarzeń, które miały miejsce pod Damazkiem, ponieważ tam św. Paweł sam doświadczył darmości daru Boga.

Kolejny referat „*Słowo Boga, które działa w wierzących*” (1 Tes 2,13). *Teologia Słowa Bożego w świetle 1 Listu do Tesaloniczan* wygłosił o. dr Piotr Gryziec OFMConv (Wyższe Seminarium Duchowne oo. Kapucynów, Kraków). Rozpoczął go od kwestii terminologicznych, czyli omówienia pola semantycznego wyrażen: ewangelia, słowo (logos), paraklet. Następnie przeszedł do kwestii głoszenia słowa, aby poprzez temat przyjęcia słowa dojść do działania słowa, które według prelegenta wyraźnie jest widoczne w owocach Ducha.

Jako ostatni w tej sesji ks. dr Tomasz Lewicki (Wyższe Seminarium Duchowne, Płock) wygłosił wykład „*Żywe jest Słowo Boże...*” (Hbr 4,12). *Miejsce teologii Słowa Bożego w argumentacji Listu do Hebrajczyków*. W referacie poruszone zostały następujące kwestie: wykorzystanie Słowa Bożego, czyli cytatów ze Starego Testamentu, w argumentacji chrystologicznej i soteriologicznej autora *Listu do Hebrajczyków*; prezentacja podstawowego obrazu Boga jako Boga żywego – przemawiającego; podejście autora *Listu do Hebrajczyków* do cytatów starotestamentalnych (teksty Starego Testamentu traktowane jako żywe, aktualne, ciągle na nowo wypowiedane Słowo, a nie cytowany tekst); związek pomiędzy teologią Słowa Bożego a pneumatologią; oraz jego rola w pouczeniach parenetycznych (wezwanie do pogłębienia i ożywienia wiary oraz do zachowania ufności i wytrwałości w doświadczeniach).

Dyskusja, która zakończyła tę sesję, była bardzo ożywiona. Najwięcej emocji wzbudziła kwestia zbawienia Żydów: czy oni potrzebują nawrócenia? Ostateczna odpowiedź na to pytanie nie padła. Uczestnicy dyskusji (głównie ks. Witczyk i ks. Rakocy) stwierdzili, że tej tematyce będzie trzeba poświęcić więcej czasu przy innej okazji. Innym tematem, który się pojawił, była kwestia: jak głosić dzisiaj słowo Boże? Stwierdzono, że po pierwsze najważniejsze jest, żeby w ogóle się głosić.

Ostatniej sesji pierwszego dnia sympozjum przewodniczył ks. prof. dr hab. Antoni Paciorek (KUL, Lublin). Pierwszy referat zatytułowany: *Miejsce „krzyża” w przepowiadaniu apostoła Pawła* wygłosił ks. dr Ryszard Kempiak SDB (Papieski Wydział Teologiczny, Wrocław). W wystąpieniu tym św. Paweł został ukazany jako spadkobierca tradycji kerygmatycznej, który konstruuje swoją teologię, koncentrując się na tym fundamentalnym wydarzeniu, jakim była śmierć Chrystusa

na krzyżu. Nowość ujęcia Apostoła Narodów została ukazana w oparciu o pole semantyczne wyrazów używanych w odniesieniu do krzyża.

W kolejnym referacie *Recepcja motywu dwóch dróg w liście św. Jakuba* ks. dr Dariusz Sztuk SDB (UKSW, Warszawa) dowodził, że w argumentacji *Listu Jakuba* użyto przywołanego wyżej motywu, który jest obecny w starożytnej tradycji etycznej, i to zarówno w tekstach judaistycznych, jak i w literaturze greckiej. Szczególna zbieżność, według referenta, dotyczyła w tym przypadku tekstów mądrościowych Starego Testamentu: *Księgi Przysłów*, *Księgi Mądrości* oraz Psalmu 1. Zostało ukazane, że posłużenie się motywem „dwóch dróg” miało na celu nie tylko ewentualną korektę postępowania adresatów, ale także wskazanie na kryterium i podstawę tożsamości wierzących w Chrystusa, którą jest „słowo mające moc zbawczą” (Jk 1,21).

Wykład ks. prof. dr. hab. Stefana Szymika *Słowo Boże jako pokarm mądrości według Prz 9,1-6* prezentował analizę literacko-teologiczną tekstu wskazanego w temacie wystąpienia. Po omówieniu literackich właściwości tekstu i jego miejsca w strukturze *Księgi Przysłów*, zwłaszcza w rozdziałach wstępnych (Prz 1–9), autor wystąpienia poddał omawiany tekst analizie egzegetycznej, która pozwoliła odkryć sens metaforyczny zaproszenia na ucztę i potraw przygotowanych do spożycia. Zastawiony przez Mądrość stół to *Księga Przysłów*, a pokarmy to mądrość – słowo Boże kierowane do człowieka.

Dyskusja, która nastąpiła po wygłoszeniu referatów, jak w poprzednich przypadkach, miała na celu uszczegółowienie pewnych pojęć użytych w czasie wykładów (np. hipostaza). Natomiast w odniesieniu do pierwszego referatu pojawiło się pytanie o zmartwychwstanie i jego rolę w nauczaniu św. Pawła. Wniosek końcowy tej dyskusji podkreślał, że nie można oddzielać nauczania o krzyżu od faktu zmartwychwstania.

Pierwszej sesji drugiego dnia sympozjum przewodniczył ks. prof. dr hab. Henryk Witczyk. Miała ona inny charakter niż pozostałe, ponieważ złożyły się na nią: jeden wykład zaproszonego gościa oraz dyskusja panelowa. O. Raniero Cantalamessa wygłosił w języku włoskim skrót referatu „*Litera zabija, Duch ożywia.*” *Lektura duchowa Biblii* (uczestnicy sympozjum byli w posiadaniu pełnego tłumaczenia całego referatu). W swoich rozważaniach wyszedł on od kwestii nauczania Pisma Świętego. Następnie ukazując, że Biblia jest rzeczywistością teandryczną, czyli Bosko-ludzka, wskazał na niebezpieczeństwo doketyzmu (pominięcie sensu literalnego) i ebionizmu (zatrzymanie się tylko na literze) biblijnego. W dalszych rozważaniach uzasadniał niewystarczalność egzegezy historyczno-krytycznej i potrzebę lektury duchowej, która bynajmniej nie jest mniej obiektywna od tej tzw. naukowej. Opiera się ona na Duchu Bożym, który jest gwarantem jej prawdziwości. Lektura duchowa dołącza do kierunku historycznego odwrotny, czyli wyjaśnia to, co dokonało się wcześniej w świetle tego, co miało miejsce później. Kończąc, prelegent wskazał, że w tego typu lekturze bardziej niż o wyjaśnienie chodzi o zastosowanie lub aktualizację Słowa Bożego do potrzeb i problemów wspólnoty, która go rozważa.

Na kanwie tego wystąpienia uczestnicy panelu przedstawili różne sposoby poszukiwania sensu duchowego w Biblii. Jako pierwszy głos zabrał ks. prof. dr hab. Krzysztof Bardski (UKSW, Warszawa), który przedstawił, w jaki sposób sięgnięcie do interpretacji Ojców Kościoła może być owocne w lepszym i głębszym zrozumieniu tekstu Pisma Świętego. Następnie ks. prof. dr hab. Zdzisław Pawłowski (UMK, Toruń) przedstawił metodę narracyjną na podstawie cyklu opowiadań o Józefie

z *Księgi Rodzaju*. Jak podkreślał prelegent, lektura duchowa jako aktualizacja nie może być tylko dodatkiem do sensu dosłownego. Ważnym elementem takiego sposobu czytania jest odniesienie treści tekstu do siebie i swojego życia. Z kolei w zagadnieniu interpretacji retorycznej wprowadził słuchaczy ks. dr Wojciech Pikor (KUL, Lublin), który na przykładzie Jonasza, Jeremiasza i Ezechiela ukazał, w jaki sposób prorocy przeżywali kontakt ze Słowem. Według niego mógł on prowadzić do następujących postaw: frustracji, rozczarowania oraz pokusy zamknięcia.

Wszystkie te wystąpienia doprowadziły do bardzo ciekawej dyskusji na temat lektury duchowej. Padały pytania m.in. jak tę lekturę stosować? Czy jest ona dostępna dla każdego? Wnioskiem, który mocno brzmiał w odpowiedziach, był postulat głębokiej przemiany współczesnej biblistyki tak, aby jej osiągnięcia mogły służyć wzrostowi duchowemu, a nie tylko postępowi nauki.

W czasie kolejnej sesji, której przewodniczył ks. prof. dr hab. Antoni Tronina (KUL, Lublin), dr Teresa Stanek (UAM, Poznań) przedstawiła wykład *Psalmy Stopni – przesłanie w perspektywie synchronicznej*. W swoim przedłożeniu zastosowała ona metodę narracyjną do tego zbioru psalmów. Rozpoczęła od ukazania układu koncentrycznego omawianej kolekcji, następnie wskazała na przewijającą się przez wszystkie omawiane psalmy motyw nadziei i ufności w dobro Boga oraz znajdujące się w wielu z nich wyraźne odniesienie do Izraela, Jerozolimy i Syjonu. W swoim wystąpieniu ukazała również bogactwo cech literackich tej kolekcji, którymi są: pokrewne wyrażenia i motywy, powtarzanie merizmów, paralelizm prosty i janusowy, paralelizm semantyczno-dźwiękowy, anafora, inkluzja itp.

Drugi wykład w tej sesji „*Tu jest potrzebna mądrość*” (Ap 13,18) – o egzystencjalnym słuchaniu słowa Bożego w zgromadzeniu liturgicznym w świetle Apokalipsy św. Jana wygłosił ks. dr Dariusz Kotecki (UMK, Toruń). Zostało w nim podkreślone, że Pismo Święte domaga się egzystencjalnego słuchania, a liturgia słowa w czasie eucharystii jest jego uprzywilejowanym miejscem. Jako ilustracja tej tezy została wykorzystana Apokalipsa. Prelegent wskazał na pewne teksty, które wyraźnie wskazują na liturgiczne wykorzystanie tej księgi. Dzięki takiej ich interpretacji stają się one same bardziej zrozumiałe, jak również ich rola w całości dzieła.

W dyskusji po tych referatach pojawiła się wątpliwość, czy do tekstów poetyckich można stosować metodę narracyjną. W odpowiedzi wskazano na podmiot liryczny jako uprawniający do takiego zabiegu. Ostatecznie dyskusja poszła w kierunku poszukiwania nowej terminologii dla takich zabiegów. Natomiast w odniesieniu do drugiego wykładu bardzo akcentowano kwestię potrzeby słuchania i odpowiedniego przygotowania do słuchania i głoszenia słowa w liturgii.

Ks. dr hab. Dariusz Dziadosz (KUL, Lublin) przewodniczył następnej sesji, w której dr Branislav Klůska (Katolicki Uniwersytet, Ružomberok) wygłosił wykład *Owoce Słowa Bożego według czwartej Ewangelii*. Wskazał on, że Słowo Boże, Słowo Chrystusa w ujęciu autora czwartej Ewangelii ma charakter dynamiczny, performatywny. Jest słowem żywym, działającym. W swoim referacie odpowiedział on w świetle tekstów ewangelicznych na pytania: W jaki sposób autor czwartej Ewangelii wyraża dynamiczność Słowa Bożego? Jakie są owoce jego oddziaływania w człowieku? Jak jest źródło mocy słowa, jego witalności? Wśród tych najważniejszych wskazał, że Słowo Boże: prowadzi do wiary, oczyszcza oraz pozwala przejść ze śmierci do życia.

Następnie dr Beata Urbanek (Uniwersytet Śląski, Katowice) przedstawiła referat *Rola głosu i słowa Chrystusa w dziele objawienia w czwartej Ewangelii*. Składał się on z czterech elementów: 1. ukazania Objawienia jako głównego motywu oma-

wianej Ewangelii; 2. próby definicji pojęć: słowo i głos; 3. analizy tekstów paralelnych mówiących o słowie i głosie; oraz 4. podsumowania, z którego wynikało, że głos jest bardziej związany z osobą – najpierw rozpoznajemy mówiącego, a dopiero potem przyjmujemy, rozumiemy słowa, co było widoczne również w przypadku nauczającego Chrystusa.

Ostatni wykład w tej sesji *Chrześcijańska lektura Biblii Hebrajskiej* zaprezentował ks. prof. dr hab. Mirosław Wróbel (KUL, Lublin). W jego pierwszej części o charakterze historycznym zostały przedstawione negatywne nastawienia niektórych nurtów chrześcijańskich wobec pism żydowskich. Zaakcentowana przy tym została rola Kościoła odrzucająca tę błędną naukę i podkreślająca wielkie znaczenie Biblii Hebrajskiej dla lektury chrześcijańskiej. W drugiej części ukazano najważniejsze argumenty, które wskazują na wartość pism starotestamentalnych. Uwypuklono także ciągłość pomiędzy Starym Testamentem a wiarą chrześcijańską. Przytoczone zostały wspólne tematy występujące w Starym i Nowym Testamencie wskazujące na ich wzajemne relacje terminologiczne i ściśle związkowe koncepcyjne.

Osoby biorące udział w dyskusji po tych referatach próbowały odnaleźć odpowiedź na pytanie: jak głosić Słowo, aby doświadczyć jego mocy? Jako odpowiedź została przywołana kwestia wiary, zarówno w przypadku głoszącego, jak i słuchaczy.

Ostatniej sesji w drugim dniu symposium przewodniczył dr hab. Krzysztof Mielcarek (KUL, Lublin). Rozpoczął ją ks. dr hab. Dariusz Dziadosz (KUL, Lublin) referatem *Zwycięska walka Jakuba z Bogiem o błogosławieństwo dla swego rodu i całego Izraela. Literacka i teologiczna specyfika Rdz 32,23-33*. Miał on formę ćwiczeń ze Starego Testamentu. Tak więc został omówiony kontekst dalszy i bliższy oraz gatunek omawianego tekstu. Następnie prelegent analizując perykopę biblijną, wskazał na najistotniejsze przesłanie, którym jest historia wytrwałej i dramatycznej walki o błogosławieństwo tocząca się przez całe życie Jakuba. W tej walce musi się on mocować nie tylko z konkurentem do ojcowskiego dziedzictwa – Ezawem, ale też z przebiegłym krewnym Labanem, własną słabością, a nawet z samym Bogiem. Paradoksalnie siłą patriarchy w tym zmaganiu jest wiara w Boże słowo i w Boże obietnice, które okazują się niezawodne i wbrew ogólnie przyjętym zwyczajom oraz ludzkim planom zmieniając radykalnie jego przeznaczenie, czyniąc zeń protoplastę wielkiego narodu.

Dr Mária Kardis (Uniwersytet Preszowski, Preszów) przedstawiła wykład *Teologia słowa prorockiego i orędzie Kościoła*. Składał się on z dwóch etapów. Na pierwszym zostało ukazane słowo prorockie od strony teologii biblijnej. Natomiast na drugim – słowo w misji Kościoła. Takie ujęcie tematu podkreśliło konieczność odczytywania znaków czasu przez współczesny Kościół, aby jego działanie na wzór prorockiego prowadziło ludzi do nawrócenia.

Ostatni referat w drugim dniu symposium *Obietnice Boga i ich wypełnienie na przykładzie życia Abrahama* wygłosił ks. dr Maciej Basiuk (Uniwersytet Śląski, Katowice). Poruszał on tematykę konkretnego sposobu komunikacji ze strony Boga, jaką są składane przez Niego obietnice oraz kwestia ich realizacji w życiu poszczególnych ludzi na przykładzie życia Abrahama, z którym Bóg często prowadził dialog. W trakcie wykładu zostało ukazane, w jaki sposób Bóg uszczegóławia swoje obietnice i dodaje do nich nowe elementy. Natomiast w kwestii ich wypełnienia przykład Abrahama pokazał, że jest ono rozciągnięte w czasie, następuje stopniowo i nie zawsze za życia tego, do kogo one się odnoszą.

Pytania w dyskusji po tej sesji jedynie uszczegółowiły pewne drobne kwestie, które pojawiały się w wygłoszonych wykładach.

W trzecim dniu sympozjum miała miejsce jedna sesja, której przewodniczył ks. dr Andrzej Piwowar (KUL, Lublin). Jako pierwsza prof. dr hab. Mirosława Ołdakowska-Kufłowa (KUL, Lublin) wystąpiła z referatem *Esej biblijny. Poszukiwanie, świadectwo, „rząd dusz“*. Ukazała w nim dużą różnorodność artystycznych realizacji, w ramach omawianego gatunku literackiego, ze względu na ich liczebność, ilość tworzących autorów, różnorodność struktury gatunkowej, postawy piszących przyjmowanej względem Biblii, autorskiego respektowania lub odrzucania zasad interpretacji Księgi obowiązujących w różnych tradycjach wyznaniowych. Zdaniem prelegentki część z nich ma także wartość świadectwa głębokiego przeżywania Objawienia przez ich autorów. Stwierdziła ona także, że eseje biblijne mogłyby w większym stopniu być wykorzystane w dziele ewangelizacji.

Ks. prof. dr hab. Henryk Witczyk w wykładzie *Rola Pism i słów Jezusa w narażeniach wiary paschalnej* wskazywał na ważne argumenty przemawiające za historycznością zmartwychwstania Jezusa. Są nimi: żywe w Pismach i w judaizmie tego czasu oczekiwanie cielesnego zmartwychwstania oraz słowa samego Nauczyciela, który w czasie publicznej działalności zapowiadał nie tylko swą mękę i śmierć w Jerozolimie, ale także to, że „Syn Człowieczy [...] trzeciego dnia powstanie z martwych” (Mk 8,31; 9,31; 10,33-34). Wykład ten miał charakter polemiczny w stosunku do osób, które negują cielesne zmartwychwstanie Jezusa, także tych działających współcześnie.

Ostatni referat w całym sympozjum *Virgo audiens. Maryja wzorem przyjęcia Słowa* wygłosił ks. prof. dr hab. Antoni Tronina (KUL, Lublin). Wychodząc od tytułu *Virgo audiens*, którym Paweł VI określił zarazem Maryję i Kościół, prelegent ukazał Matkę Chrystusa jako doskonałą ikonę Kościoła i ponadczasowy przykład przyjęcia Słowa. Uczynił to w dwóch etapach: najpierw zarysował biblijny obraz Maryi jako wzór postawy wszystkich chrześcijan; a następnie przedstawił historyczny rozwój modlitwy *Zdrowaś Maryjo*.

Jak zwykle kwestia zmartwychwstania i zbawienia znalazł szeroki oddźwięk w dyskusji po wygłoszonych referatach. Obok niej pojawiała się sprawa bezkrytycznego przenoszenia z Zachodu pewnych problemów teologicznych do Polski, co zostało skrytykowane.

Obrady całego sympozjum zakończył i podsumował ks. prof. dr hab. Henryk Witczyk, który rozpoczął swoje wystąpienie od zwrócenia uwagi na głód Słowa, jaki odczuwa współczesny człowiek i związaną z tym potrzebę podjęcia wspólnych działań przez środowisko biblistów i innych ludzi zaangażowanych w promocję Pisma Świętego (kwestia Niedzieli Biblijnej oraz ewangelizacji). Następnie podziękował wszystkim prelegentom i uczestnikom sympozjum, a także odpowiedzialnemu za jego organizację ks. dr. Henrykowi Drawnelowi SDB (KUL, Lublin). Na zakończenie zapowiedziano kolejną konferencję biblijną, która będzie miała miejsce na wiosnę.